

*Серикбаева А.Х., Темирбулатова А.А., студенттер
Жунусов Б.А., профессор
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік универси-
тетті*

ОТАНДЫҚ АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНІҢ ИМПОРТЫН АЛМАСТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аннотация. Бүгінгі таңда инновациялық технологиялар прогресс қозғалтқышы болып табылады және оларды пайдаланбай тұрақты даму туралы айту мүмкін емес. Кейбір салалар инновацияларды баяу енгізуге мүмкіндік береді, қызметтің басқа салалары үшін инновацияларды енгізу нарық жағдайында оңтайлы жұмыс істеудің қажетті шарты болып табылады. Соңғысына тамақ өнеркәсібі де жатады, оның нарықтағы жағдайы инновациялық белсенділікке тікелей байланысты. Мақалада тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарында инновациялық технологияларды қолдану мәселесі зерттелді. Негізгі проблемаларды анықтау үшін тамақ өнеркәсібінің инновациялық дамуы мен технологиялардың даму циклінің ұзақтығына байланысты факторларды бөліп көрсету ұсынылады. Зерттеу негізінде тамақ өндірісі саласында инновациялық қызметті жүргізу бойынша ұсыныстар берілді.

Кілт сөздер: инновация, инновациялық даму, инновациялық технологиялар, тамақ өнеркәсібі, азық-түлік кәсіпорындары, азық-түлік қауіпсіздігі, өтпелі технологиялар, сапа менеджменті.

Аннотация. На сегодняшний день инновационные технологии являются двигателем прогресса, и без их использования невозможно говорить об устойчивом развитии. Одни отрасли могут позволить себе медленное внедрение инноваций, для других сфер деятельности внедрение инноваций является необходимым условием оптимального функционирования в условиях рынка. К последним относится и пищевая промышленность, положение которой на рынке находится в прямой зависимости от инновационной активности. В статье исследована проблема использования инновационных технологий на предприятиях пищевой промышленности. Для выявления основных проблем предложено выделить факторы, от

которых зависит инновационное развитие пищевой промышленности и длительность цикла развития технологий. На основе исследования даны рекомендации по ведению инновационной деятельности в отрасли пищевого производства.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, инновационные технологии, пищевая промышленность, пищевые предприятия, продовольственная безопасность, сквозные технологии, управление качеством.

Abstract. For today, innovative technologies are the engine of progress and without use of them it is impossible to talk about sustainable development. Some industries can afford the slow introduction of innovations; for other areas of activity, the introduction of innovations is a prerequisite for optimal functioning in market conditions. The latter also includes the food industry, whose market position is directly dependent on innovative activity. The issue of the possible use of innovative technologies in the food industry has been studied in the article. To identify the main problems, it has been proposed to emphasize the factors on which the innovative development of the food industry and the duration of the technology development cycle depend. Based on the research, recommendations for conducting innovative activities in the food production industry have been given.

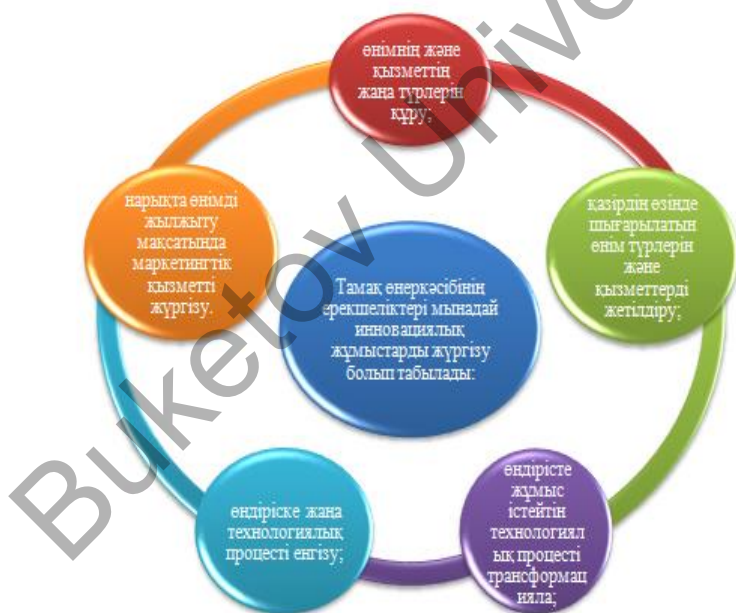
Keywords: end-to-end technologies, food enterprises, food industry, food security, innovations, innovative development, innovative technologies, quality management.

Азық-түлік кәсіпорындары ұлттық экономиканың маңызды элементі болып табылады, өйткені халықтың өмір сүру сапасы ғана емес, сонымен бірге бүкіл елдің азық-түлік қауіпсіздігі де оларға байланысты. Осы функцияларды қолдау үшін өндірісті үнемі жетілдіруді қамтамасыз ету қажет, оны инновацияларсыз жүзеге асыру мүмкін емес. Тамақ өнеркәсібінің ерекшелігі нарықтық ерекшеліктермен байланысты. Нарыққа әсер ететін негізгі элементтерді бөліп көрсетуге болады: өнімге сұраныс; халықтың төлем қабілеттілігі; өнімнің қанықтылығы. Азық-түлік өнімдеріне тұрақты сұраныстың болуына қарамастан, халық әрдайым қолжетімді қаржыға ие бола бермейді, бұл нарықтың қанығуына кедергі келтіруі мүмкін. Бәсекелестік болмаған жағдайда инновациялық даму әлдеқайда баяу жүреді. Өндірушілердің инновациялық технологияларды қолдануға деген

қызығушылығының төмендігі ішкі нарықтағы бәсекелестіктің төмен деңгейімен байланысты.

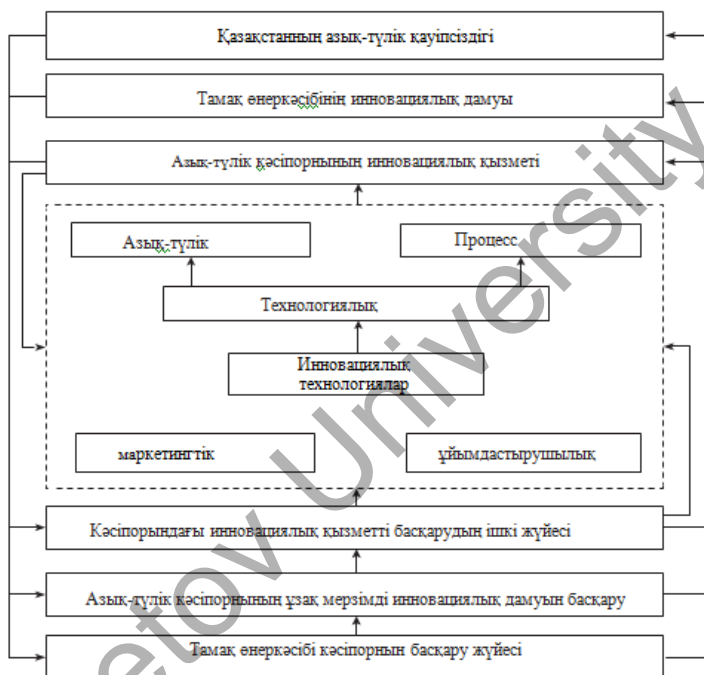
Бұл зерттеудің мақсаты тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарында инновациялық технологияларды пайдалану мүмкіндіктеріне талдау жүргізу болып табылады. Осы орайда жоғарыда көрсетілген мақсатты ашу барысында бірнеше міндеттер қарастырылады:

- өндіріске инновацияларды енгізу кезеңдерін анықтау;
- азық-түліктің инновациялық технологияларын тізімдеу және мысалдар келтіру;
- инновацияларды енгізу үдерістеріне әсер ететін факторларды қарастыру;
- инновацияларды тамақ өндірісіне бейімдеу кезінде типтік қателіктерді бөліп көрсету.

Сурет 1. Тамақ өнеркәсібінің ерекшеліктері мынадай инновациялық жұмыстарды жүргізу

Сауда тізбектерінің жаһандық интеграциясы жағдайында елдің азық - түлік қауіпсіздігін сақтау қажеттілігі шиеленісуде, бұл тамақ өнеркәсібіне инновациялық технологияларды енгізу бойынша зерттеулердің өзектілігін анықтайды.

Сурет – 2. Макроэкономикалық контекстегі тағамдық инновациялық технологиялар

Жоғарыда көрсетілген 2-суретте азық - түлік кәсіпорынында инновациялық технологияларды енгізудің ұлттық деңгейде қанағаттанарлық қауіпсіздікпен байланысы қарастырылған. Азық - түлік тапшылығының жағымсыз әсерлерін болдырмау үшін кәсіпорындағы инновациялық процестерді басқару жүйесін қалыптастыру арқылы азық-түлік өндірісінің сапалы және сандық қайтарымын қамтамасыз ету қажет. Мемлекеттік құрылымдар

тұрғысынан алғанда, импортты алмастыруға, ішкі нарықты дамытуға бағытталған ынталандыру тетіктерін пайдалана отырып, отандық өндірушілер мен жеткізушілерді қолдау маңызды, бұл сыртқы нарықтарға еруге және экспорт көлемін ұлғайтуға мүмкіндік береді. Халық шаруашылығының көптеген салалары инновациялық даму ресурстарын қалыптастыру және импортты алмастыру процестерін қарқындалту бойынша қиындықтарға тап болады. Бұл аспекте тамақ өнеркәсібінің мақсаты - сапа мен қауіпсіздіктің белдік талаптарын ескере отырып, халықтың азық-түлікке деген қажеттіліктерін қанағаттандыруды барынша арттыру қажет.

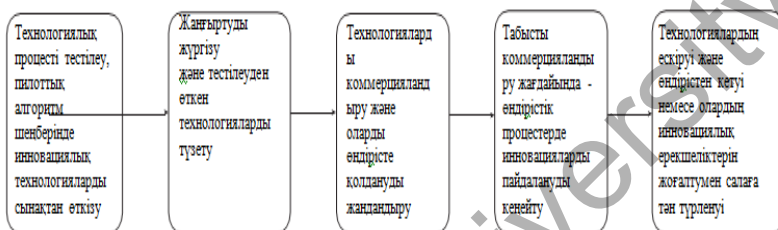

Сурет 3. Өнімнің өмірлік циклінің кезеңдері

Жоғарыда көрсетілген 3-суретте өнімдердің нарықта бар өмірлік циклі көрсетілген. Ғылыми әдебиеттерде суретте схемалық түрде ұсынылған өнімнің өмірлік циклінің кезеңдерін қарастырудың классикалық маркетингтік тәсілі көрсетілген. Инновациялық технологияларды енгізу өнімнің өмірлік циклінің төмендеуіне әкеледі. Тамақ өнеркәсібі мұндай динамикаға өте сезімтал, бірақ технологиялық даму және сауатты маркетинг өндірілетін өнімнің өмірін ұзартуға мүмкіндік береді. Ол үшін әртүрлі нарықтық стратегияларды қолдануға болады: нарықтағы өнімнің өмірлік циклінің белсенді фазаларын оның сапалы жақсаруы арқылы сұраныстың төмендеуіне жол бермеу арқылы ұзарту; өнімді түбегейлі жаңа қасиеттерге ие болу нәтижесінде бірнеше өмірлік циклдар арқылы өткізу; сатылатын тауарлар мен қызметтердің жеткіліксіз

қанықтылығы бар немесе байқалатын жаңа нарықтарға шығу және т.б.

Шаруашылықтың кез-келген саласында инновациялық технологияларды енгізу процесі инноватордан немесе әзірлеушілер тобынан басталады, уақыт өте келе практикалық қолдану құралына айналады. Тамақ өнеркәсібінің ерекшелігін ескере отырып, 4-суретте көрсетілген бірнеше кезеңдерді іске асыру процесінде инновациялық технологияларды енгізуді қарастыру ұсынылады.

Сурет - 4. Тамақ өнеркәсібі кәсіпорнында инновациялық технологияларды енгізу кезеңдері

Соңғы кезең (технологияның ескіруі) пайда болғанға дейін ең ұзаққа созылады өндіріс процесінің өзгеруі немесе басқа өнімдермен алмастыру (Сурет-4).

Азық-түлік кәсіпорындары тұрғысынан инновациялық технологияларға сұранысты анықтайтын факторларды бөліп көрсету ұсынылады:

- тұтынушыларға теріс әсерді барынша азайтатын жоғары сапалы өнімге сұраныстың өсуі;
- қорытынды өнімнің құнының өткізуді қажеттілігі.

Қалыптасқан динамика өндірісте инновациялық әдістермен тиімділікті арттыруға бағытталған сапа жүйесін енгізу қажеттілігін анықтайды. Дәстүрлі жүйелер сапаның жеткілікті деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді, ал қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар барлық ішкі корпоративтік процестерді ұтымды етудің жаңа мүмкіндіктерін ашады. Алайда, мұндай жүйенің қалыптасуы шаруашылық жүргізуші субъектілердің айтарлықтай инвестициялық салымдарымен қатар жүруі керек, бұл әрдайым мүмкін

емес. Цифрлық экономика іс жүзінде экономиканың барлық салаларына, соның ішінде тамақ өнер кәсібіне де әсер етеді. Бүгінде оның дамуы инновацияларды қолданбай елестетуге мүмкін емес. Ақпараттық технологияларды өндіріске бейімдеу және тіпті шағын кәсіпорындарда да арнайы жобаларды басқару қызметтерін құру қажеттілігі туындайды.

Қоғамдық қатынастарды өзгерту процестері жаңа өндіріске көшу қажеттілігін талап етеді. Әлеуметтік-мәдени өзгерістер жаһандық сапалық өзгерістерге мүдделі тұлғаның қалыптасуына әсер етеді. Атап айтқанда, қазіргі заманғы тамақ өнеркәсібі экологиялық өнімдер, жануарлардан алынбайтын өнімдер, дұрыс тамақтану және т. б. сияқты трендтерді ескеруі керек.

Дерек көздерді зерттеу негізінде біз технологияларды енгізу процесіне әсер ететін келесі негізгі факторларды анықтадық:

- инновацияны енгізу орынатын нарықтық жағдайлар мен макроэкономикалық жағдайлар; өнімге сұраныстың болуы;

- технологияның өнімділігі мен оны енгізу құнының арақатынасы; енгізілетін технологиялардың пайдалы әсері; инновацияны дамыту циклінің ұзақтығы;

- зерттеулермен, әзірлеумен және енгізумен айналысатын тікелей кәсіби кадрлар;

- технологияны іс жүзінде іске асыру кезінде талап етілетін қаржылық және материалдық қаражаттың болуы;

- әсер ету қарқындылығы әртүрлі әлеуметтік-экологиялық сипаттамаларға байланысты көптеген басқа факторлар.

Өндірістік қызметке инновациялық технологияларды енгізу кезінде 2-кестеде келтірілген қателіктердің типтік түрлерін ажыратуға болады.

Кесте-1

Азық-түлік кәсіпорындарында инновациялық технологияларды енгізу кезіндегі типтік қателіктер

Негізгі қателіктер	Мәні
Технологиялық процесті таңдаудағы қателіктер инновация	Инновацияны қолданаралдында оны өндірістік процестерге енгізу қажеттілігін негіздеу қажет. Технологиялық инновацияларды ұтымды пайдалану үшін корпоратившілік инновациялық менеджментті жолға қою қажет
Нашар ойластырылған және тиімсіз маркетинг, инновациялық	Нарықта ұсынылған өнім немесе қызмет нарықтық қажеттіліктерге сәйкес келуі керек.

ұсыныстың ойластырылмаған сипаттамасы	Маркетинг инновациялық технологияны тұтынушылардың қажеттіліктерін, олардың сұраныстары мен үміттерін ескеруі керек. Осы факторларды есеп кеалмау ойластырылмаған өндіріске әкеледі
Фокустың әлсіздігінемесе мақсатты аудиторияның болмауы	Қайтарымды барынша арттыру үшін өндірілген өнімдер мен қызметтер есептелген мақсатты топты ескеру қажет. Мақсатты аудиторияны тандамай тұтынушыларға тым көп қолжеткізу артық шығындар мен басқа шығындарғаәкелуі мүмкін, бұл соңғы пайдағатеріс әсер етуі мүмкін
Шығу арналарының болмауы немесе әлсіз пысықталуы мақсатты аудиторияға	Нарықтық қатынастардың тұрақты динамикасы жағдайында ақпаратты мақсатты аудиторияға жеткізу дінтімді әдістерінанықтау қажет

Жоғарыдағы 1-кестеде келтірілген қателіктердің типтік түрлері-бұл кәсіпорынның тікелей қызметін ескеруі керек көпшілігінің бірнешеуі ғана. Азық - түлік кәсіпорындарында инновациялық шешімдер қабылдаудың ерекшелігі әртүрлі инновациялық технологияларды (маркетинг, ұйымдастырушылық, процесс және өнім) біріктіру қажеттілігімен тығыз байланысты.

Маркетингтік технологиялар негізінде сұранысты арттыруға, жеткізуді жеделдетуге және өнімді тара туғам үмкіндік бар. Осылайша, инновацияның әр түрлі жеке түрлерін жиынтық қолданумен ғана бәсекеге қабілетті деңгейдің жеткілікті деңгейін қолдауға, нарықты қажетті ресурстармен қанықтыруға және өндірісті мүмкіндігін арттыруға мүмкіндік бар.

Жұмысты қорытындылай келе, азық-түлік инновацияларын жандандырмай, ішкі және сыртқы нарықтарда бәсекеге қабілетті жағдайға қол жеткізу мүмкін емес екенін атап өтеміз. Бұл ретте инновациялар технологиялық процестердің сапалы өзгерістеріне және өнімнің жаңа түрлерін әзірлеуге бағытталуы тиіс, өйткені олар ұзақ мерзімді перспективада тұрақты дамуға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Елдің азық-түлік қауіпсіздігі елдің азық-түлік секторының жағдайына тікелей байланысты, оны дамыту ұлттық саясаттың басым бағытына айналуы тиіс. Саланың инновациялық

элеуетін қалыптастырудағы мемлекеттің жоғары рөліне қарама-стан, дәл осы тауар өндірушілер пи - налық өнімге ұсыныс жасайды, ал олардың инновациялық дамуы кәсіпорындар мен жеке инвесторлардың жоғары белсенділігіне негізделуі тиіс. Өкінішке орай, инновациялық қызметті жүргізудің отандық тәжірибесінде инновацияларды интенсификациялау саласында елеулі проблемалар бар. Бұл факт инвестицияның төмен тартымдылығымен және ұлттық экономикаға тән көптеген тәуекелдерге байланысты

Әдебиеттер тізімі:

1. Беркетова, Л.в., Крюкова, Е. В. қоғамдықтамақтандыру және тамақ өнімдері өндіру кәсіпорындарында инновациялық технологияларды қолдану // XXI ғасырдағы ғылымдар диалогы. – 2015. – № 1. – 27-30 ББ.
2. Тұрғындар, С.А., Антонова, А. Е., Пономарева, Е. А. цифрлықэкономикадағыжобалардыбасқарудыңрөлі // Экономика және кәсіпкерлік. – 2019. – № 7. - 688-693 ББ.
3. Плукич, Д.В. Кәсіпорындағы инновациялық қызметті ұйымдастырудың және ынталандырудың формалары мен тәсілдері // Волга мемлекеттік университетінің хабаршысы. Серия: Экономика. – 2018. – № 3. - 99-106 ББ.
4. Рахимова, С. тамақ өнеркәсібіндамытудағы инновациялар мен инновациялық процестіңрөлі // International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2018. – № 6. – Б. 15-22.
5. Фролов, Н. Өнеркәсіптегі инновациялық технологиялар. 2019 [Электрондық ресурс]. – Қолжет кізурежимі: <https://www.centrattek.ru/info/innovacionnye-tehnologii-promyshlennosti-vnedrenie-neftjanaja-legkaja-pishhevaja/> (өтінішбергенкүні: 14.04.2020).
6. Шегельман и. Р., Вапиров В.В., Васильев, А. С. тездайындалатын тамақ өнімдерініңөндірудің өтпелі технологияларына арналған жаңа шешімдер // ғылыми зерттеулер: теория, әдістеме және практика. – 2017. – 249-251 ББ.
7. Ярош, О. Б. Нейромаркетинг: тұтынушылардыңмінез-құлқынзерттеудің жаңа мүмкіндіктері // Экономика және бизнес: теория және практика. – 2018. – № 7. – Б. 14